

Alicja Bieske-Matejak*

ARCHITEKTURA PARKOWA JAKO ELEMENT KULTUROTWÓR- CZY MIASTA

ARCHITECTURE OF GARDEN AS AN ELEMENT OF CREATING CITY'S CULTURE

Przez ostatnie 30 lat architektura krajobrazu rozwijała się bardzo dynamicznie i osiągnęła wysoki poziom ekspresji architektoniczno-urbanistycznej. Możemy obserwować wiele przykładów architektury parkowej, która ma duży wpływ na wygląd i tożsamość kulturową współczesnego miasta. Autorka prezentuje pięć rodzajów współczesnej architektury ogrodowej:

1. Architektura pawilonowa
2. „Przedmiot” architektoniczny
3. Architektura morfologii terenu
4. Architektura przemysłowa
5. Instalacja przestrzenna

Słowa kluczowe: współczesna architektura krajobrazu, architektura ogrodowa, współczesne parki miejskie

During the last thirty years landscape architecture achieved a high level of development. We can observe many kinds of new garden's buildings which have influence on the image of contemporary city. The author presents five different kinds of contemporary garden's architecture:

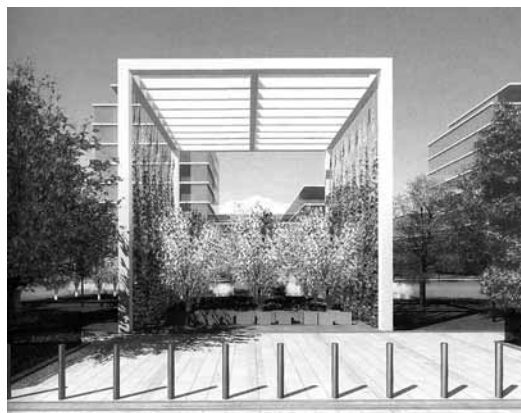
1. Pavilion architecture
2. Architectural „object”
3. Architecture of terrain morphology
4. Postindustrial architecture
5. Space installation

The urban parks and gardens are very special areas in contemporary cities and they are very important for cultural identity of these cities.

Keywords: contemporary landscape architecture, architecture of garden, contemporary urban parks

* Bieske-Matejak Alicja, dr inż. arch. krajobrazu, Politechnika Białostocka, Wydział Architektury, Zakład Urbanistyki i Planowania Przestrzennego.

Współczesna architektura krajobrazu, tereny zieleni i ich wyposażenie, parki i ogrody, a także zieleni towarzysząca różnym innym funkcjonalnie obszarom stanowi istotny element tkanki miejskiej. Tereny takie oferują nie tylko poprawę biologicznych warunków życia dla mieszkańców miast, ale również tworzą istotne wartości w przestrzeni kulturowej obszarów miejskich.

Dynamiczny rozwój architektury krajobrazu w ciągu ostatnich trzydziestu lat w Europie i na świecie zaowocował nową jakością w rozumieniu tej dyscypliny jako równoprawnej w budowaniu przestrzeni i tożsamości miasta.

Nawiązując do pojęcia „dzieła architektonicznego” jako tematu przewodniego tej konferencji wyodrębniłam architekturę parkową jako specyficzną formę tego dzieła współtworzącą miasto. Należałoby tu mówić szerzej o architekturze ogrodowej dystansując się tym samym od specyficznego typu obszaru, jakim jest park miejski stanowiący na ogół dużą jednostkę terytorialną będącą spójną całością w strukturze miasta.

W sferze moich zainteresowań jest tutaj budowla lub tzw. „przedmiot” architektoniczny, który często

klasyczną budowlą nie jest, a w każdym razie nie pełni typowych funkcji budynku. Najogólniej można by powiedzieć, że chodzi tu o wyposażenie architektoniczne terenów otwartych, a zwłaszcza parków i ogrodów, ale też ulic, pasażów pieszych, ciągów zieleni, otoczenia miejskich cieków i zbiorników wodnych oraz terenów zieleni osiedlowej. Przedmiotem rozważań nie są jednak drobne urządzenia architektoniczne, które występują praktycznie w każdym zaprojektowanym terenie zieleni, ale wyraziste budowle zajmujące znaczne powierzchnie o charakterze dominanty przestrzennej. Jak już wspominałam nie są to obiekty mające zawsze charakter typowych budynków. Mówiąc o dziele architektury parkowej należy tu również zaznaczyć, że nie chodzi tu również o dzieło architektury krajobrazu rozumianego jako plan, założenie ogrodowe, choć jak to zobaczymy w dalszych rozważaniach dzieło planistyczne jest czasem trudne do oddzielenia od dzieła architektonicznego, co ma miejsce w przypadku wielu rozwiązań ogrodowych.

W toku studiów nad współczesną architekturą krajobrazu wyodrębniłam pięć typów architektury parkowej czy też szerzej ogrodowej manifestującej się w wielu formach i wariacjach we współczesnych terenach zieleni:

1. Architektura pawilonowa – il. 1
2. „Przedmiot” architektoniczny – il. 2
3. Architektura morfologii terenu – il. 3, 4
4. Architektura przemysłowa – il. 5, 6
5. Instalacja przestrzenna – il. 7

Architektura pawilonowa – nowe oblicze pawilonu ogrodowego

Pawilony ogrodowe to najbardziej tradycyjny typ architektury ogrodowej. Są to lekkie budynki, często przeszklone, przypominające cieplarnie lub będące nimi jak wielkie ogrody zimowe o monumentalnej skali w parku Andre Citroen. W historycznych ogrodach były to palmiarnie, oranżerie, kolekcje roślin egzo-

-
- ◁ 1. Architektura pawilonowa – MFO-Park , Zurych 2002r / Pavilion architecture – MFO-Park , Zurych 2002
 2. „Przedmiot” architektoniczny – miasto-ogród, Schwabing / Monachium, 2002 r. / Architectonical “object”– garden city, Schwabing / Monachium, 2002
 3. Architektura morfologii terenu – park na nabrzeżu portowym, Jokohama, 1999 r. / Architecture of terrain morphology – Portside Park, Jokohama, 1999
 4. Architektura morfologii terenu – Platz der Einheit, Poczdam / Architecture of terrain morphology – Platz der Einheit, Poczdam
 5, 6. Architektura przemysłowa – Park krajobrazowy, Duisburg-Nord, Germany, 1991–1999 / Postindustrial architecture – Landscape Park, Duisburg-Nord, Germany, 1991–1999
 7. Instalacja przestrzenna – K-Muzeum/Fiber Wave, Tokyo, 1995 r. / Space installation – supple structures , K-Muzeum/Fiber Wave, Tokyo, 1995

tycznych, dziś pełnią one na ogół dodatkowo funkcje jak gastronomiczna, wystawiennicza czy też służą jako przestrzeń do organizowania imprez. Często motywem chętnie wykorzystywanym zarówno w minionych wiekach, jak i obecnie jest architektura pawilonowa o rodowodzie dalekowschodnim, np. herbaciarnie nawiązujące do tradycji japońskiej czy też motyw pagody chińskiej, której europejskim pierwowzorem była słynna pagoda Chambersa w Kew Gardens. Mówiąc o ogrodowej architekturze pawilonowej należałoby tu wspomnieć całą bogatą tradycję budowli historycznych: klasycyzujących, barokowych, wielowątkowych stylizacjach pawilonów ogrodów krajobrazowych i z dalszych epok, choćby okresu modernizmu czy art deco, których echa spotykamy we współczesnych realizacjach.

Prezentowany na il. 1 obiekt to położony w północnej części Zurychu nowy obszar zieleni MFO – Park (Thiel Schroeder, praca zbiorowa BDLA, 2003), jeden z czterech parków publicznych w linearnym systemie zieleni miejskiej. Grupa planistów Burchartdt + Partner Architekten i Raderschall Landschaftsarchitekten zaprojektowała na terenie opuszczonej fabryki o powierzchni jednego hektara (wcześniej miejsce to było niedostępne dla publiczności) teren rekreacji w zieleni transformując go w publiczny tzw. *park house* przeznaczony do różnego rodzaju aktywności rozrywkowej jak koncerty, kino plenerowe oraz gry i zabawy. Obszar składa się z dwóch części: placu frontowego przypominającego dawną agorę i okazałego szklanego budynku. Ta ażurowa, przezroczysta konstrukcja zwana „Zieloną Operą” ma wymiary 100 na 34m w rzucie poziomym i 17 m wysokości. Przypomina ona „hybrydową strukturę stworzoną z natury i architektury” (Udo Weilacher). Budowla ta jest na tyle duża, że wchodzi w przestrzenny dialog z otaczającymi budynkami tworząc nową poetykę miejsca. Redefiniując charakter dzielnicy wprowadza nową jakość w zastaną tkankę miejską. Kontynuacją tego specyficznego parku w architekturze

jest zieleń agory składająca się z wertykalnych słupów porośniętych zielenią i regularnych pasów strzyżonych żywopłotów. Przykład tego obiektu jest dowodem na to, jak architektura parkowa twórczo wpisuje się w strukturę miasta stanowiąc równoprawny jego składnik, a nawet pełni rolę dominanty przestrzennej.

„Przedmiot architektoniczny” jako identyfikator przestrzeni

Ten typ architektury parkowej charakteryzuje się szczególnym oderwaniem od typowej funkcji użytkowej architektury, jaką jest tworzenie schronienia dla człowieka i jego wielorakich aktywności. „Przedmiotem architektonicznym” nazwałabym wszelkiego rodzaju budowle mające wyrazistą konstrukcję bardzo widoczną w przestrzeni bez przypisanym z góry funkcji użytkowym.. Obiekty te pełnią rolę identyfikatora przestrzeni tak jak ma to miejsce w La Villette, gdzie system czerwonych „folies” autorstwa Bernarda Tchumi – różnorodnych budowli o wymiarach zbliżonych do kubika 10x10x10 metrów definiuje całą przestrzeń parku. Większość z tych konstrukcji nie pełni funkcji użytkowych, nie oferuje pomieszczeń dla różnego rodzaju działań ludzkich. Budowle te są rodzajem zdarzenia przestrzennego, „dziania” się architektury w przestrzeni parku czy ogrodu bez żadnego praktycznego powodu, bo ich funkcja jest czysto kulturowa. Są one elementem tworzącym miasto w szczególnej jego tkance jaką jest teren zieleni uwolniony od typowego dla miast konfliktu przestrzeni, gdzie małe fragmenty obszaru muszą zadowalać wielu użytkowników w ich podstawowych potrzebach życiowych. Przestrzeń ogrodu oferuje inny typ bycia w mieście i pozwala na luksus nieużyteczności, gdzie czysta kreacja jest uprawniona i stwarza nową relację człowieka z przestrzenią miasta.

„Przedmiotem” architektonicznym nazwałabym również budowle w innym znanym parku paryskim Andre Citroen (Bieske-Matejak, 2003), gdzie wzdłuż

kanatu okalającego główny korpus parku posadowiony jest ciąg konstrukcji przypominających granitowe ambony, na które można wejść i na tym ich funkcja użytkowa się kończy. Są one silnym akcentem architektonicznym, nadającym rytm przestrzeni parku i nawiązującym do poetyki miasta zabudowanego.

Innym przykładem architektury parkowej rozumianej jako „przedmiot” architektoniczny są konstrukcje podporowe i trejażowe w ogrodach Hal Paryskich (Bieske-Matejak 2003). Porośnięte zielenią tworzą one system pierzei i bram dochodzących nawet do 14 metrów wysokości, a ich zadaniem jest stworzyć ogród, który nie jest zaprzeczeniem miasta, ale jego kontynuacją.

Częstym motywem we współczesnych parkach jest rodzaj wspomnianej ogrodowej bramy czy też monumentalnych wrót o formie nawiązującej do łuku triumfalnego. Wiele takich konstrukcji tworzących zwarty ciąg i rytm wzdłuż liniowego układu parku-ogrodu znajdujemy w nowym kompleksie mieszkaniowo-biurowym miasta – ogrodu Schwabing koło Monachium (il. 2) zaprojektowanym przez biuro Rainer Schmidt Landschaftarchitekten w 2002 r. (Thiel Schroeder, praca zbiorowa BDLA, 2003). Wysokie konstrukcje utrzymane w bardzo powściągliwej stylistyce oferujące najprostsze formy znaczą teren wzdłuż głównego ciągu zieleni stanowiącego oś całego założenia kompleksu. Układ ten tworzy silną dominantę przestrzenną publicznej przestrzeni tego obszaru i jest rodzajem kodu przestrzennego wyznaczającego układ ogrodów tematycznych. Jeden z takich ogrodów – ogród leśny przekryty lekką ale wyrazistą konstrukcją widzimy na il. 1. Charakterystycznym elementem tego parku jest również system niskich konstrukcji pokrytych roślinnością o formie nieregularnych obłych brył nawiązujących do krajobrazu górzystego pomiędzy Alpami a Monachium. Mogą one być zaliczone do opisanej niżej „architektury morfologii terenu”. Niestety ze względu

na szczupłość miejsca w niniejszej publikacji nie są one prezentowane na ilustracjach. Te dwa rodzaje „utworów” budowlanych – system liniowo ustawionych bram konstrukcji i kontrastujących z nimi organicznych brył określa charakter tego miejsca nawiązując do odwiecznego dialogu miasta z naturą.

Architektura morfologii terenu

Architektura ogrodów i parków manifestuje się nie tylko w postaci wyodrębnionych obiektów czy też budynków, które służą konkretnym celom lub tworzą jedynie przestrzeń projektowanego obszaru, ale może być elementem kształtującym morfologię ogrodu. Obserwujemy w nowo projektowanych terenach zieleni przestrzenie zabudowane, które zajmują duże powierzchnie, ale nie są budynkami ani też budowlami sensu stricto. Są rodzajem zagospodarowania terenu. Ingerencja budowlana w strukturę powierzchni terenu zieleni jest często tak duża, że trudno nie zauważyć, iż chodzi tu o architekturę, która całkowicie przeobraża oblicze projektowanej przestrzeni. Skrajnym tego przykładem, gdzie teren w swej pierwotnej postaci w ogóle nie występuje są ogrody na dachach. Konstrukcja architektoniczna stwarza możliwość dowolnego modelowania powierzchni ogrodu, jego tektoniki tworząc zaskakujące rozwiązania przestrzenne. Użytkownik pozostając ciągle w plenerze, w świecie roślin obcuje z architekturą o często wyrafinowanych formach uzyskanych dzięki użyciu wielu nowoczesnych technik konstrukcyjnych i myśli koncepcyjnej współczesnej architektury. Odwołując się po raz wtóry do wspomnianych wyżej znanych parków paryskich możemy przywołać przykład ogrodu białego i czarnego w parku Andre Citroen, silnie zagłębionych w terenie, o rozrzeźbionej budowie tarasowej czy też ogrody seryjne (Bieske-Matejak A., 2003). Dobrym przykładem jest również park La Villette, gdzie zróżnicowanie terenu za pomocą silnych konstrukcji, często o zawilej formie, jest bardzo daleko posunięte. Ogród bambusowy ma skomplikowaną

konstrukcję terenu dzięki zagłębieniom sięgającym 5 metrów oraz zróżnicowaniu terenu uzyskanemu za pomocą ramp, mostków, murów oporowych.

Dobrą ilustracją architektury morfologii terenu jest japoński park na nabrzeżu portowym w Jokohamie – Portsidepark (il. 3) autorstwa Hiroki Hasegawa / Studio on Site, z 1999 r. (Amidon J., 2005). W modelowaniu terenu parku położonego na styku rozwijającego się miasta i oceanu zastosowano motyw fali uzyskanej poprzez konstrukcje pokryte trawnikiem. Sfalowany teren przecinają proste linie chodników wiążące park z miastem. Innym przykładem jest Platz der Einheit w Poczdamie (il. 4) zaprojektowany przez biuro WESERPartner (Baumeister N., 2006). Całe założenie placu opiera się na ingerencji w tektonikę terenu za pomocą architektury. Operowanie płaszczyzną trawników łagodnie opadających ku miastu i prostymi wcięciami w teren stanowi o oryginalności i prostocie koncepcji. Poza tym uszanowano klasyczną planistykę stosowaną w tego rodzaju skwerach: komunikacja piesza oparta na dwóch przecinających się centralnie przekątnych, przestrzeń otwarta dzięki zastosowaniu rozległych płaszczyzn trawników i pierzeje placu silnie zaznaczone przez regularne obsadzenia szpalerami drzew. O nowoczesności tego tradycyjnego rozwiązania decyduje właśnie ingerencja architektury w morfologię terenu. Jest to współczesna interpretacja historycznego planu zaprojektowanego według XIX-wiecznych wzorców przez Petera Josepha Lenée.

Liryczna strona architektury poprzemysłowej

Powszechnie dziś stosowane adaptacje obiektów poprzemysłowych do różnych celów, na ogół rekreacyjnych, rozrywkowo-handlowych i kulturalnych znalazło swe odbicie również w architekturze parkowej. Projektanci takich przestrzeni wykazują wielki szacunek dla zastanej substancji architektonicznej, wykorzystując jej historyczną poetykę i swoisty liryzm opuszczonych obiektów, w których niegdyś toczyło

się warte życie gospodarcze i przemysłowe. Taka postawa sprzyja włączeniu języka technologii i cywilizacji do kodu współczesnej architektury i urbanistyki nadających im nowe znaczenia. Oswajanie i akceptacja technologii i cywilizacji jest cechą epoki postindustrialnej, co wyraźnie zaznacza się w postawie wobec architektury poprzemysłowej.

Przytoczone na ilustracjach dwa przykłady architektury poprzemysłowej to wyposażenie 280 hektarowego parku krajobrazowego w Duisburgu–Nord w Niemczech zrealizowanego w latach 1991–1999 na terenie dawnej fabryki (Cortesi I., 2000). Projektant Peter Latz wykorzystuje metaforę ruiny. Park jest miejscem stawania się, przeistaczania w dynamicznym procesie transformacji, „naturalizacji” struktur przemysłowych. Czas dany naturze zmienia dekadenski pejzaż poprzemysłowy w malowniczą domę przyrody. Zasoby terenu pofabrycznego, zarówno architektura, jak i instalacje, drogi nasypy, a także produkty wytwarzane w fabryce zostały poddane swoistemu recyclingowi. Wszystko zostało zachowane, ale w formie przeobrażonej, nadającej nowe znaczenie przedmiotom, obiektom i terenowi. Nawet zniszczona gleba poddana została rekultywacji lub pozostawiona do zasiedlenia przez spontaniczną roślinność dobrze zaadaptowaną do charakteru zdegradowanego środowiska przyrodniczego. Wśród licznych obiektów architektury poprzemysłowej znajdujemy tu strukturę pofabryczną (il. 5) wspartą o rurę z metalu wyprodukowaną pierwotnie w tej fabryce i obecnie zainstalowaną w miejscu swojego powstania jako „pomnik” minionego czasu, znak pamięci o miejscu. Inną formą o nowych funkcjach jest jedna z wież – kominów przemysłowych dawnej fabryki (il. 6), służąca dzisiaj jako ścianka do wspinaczki.

Tendencja do zachowywania i poszanowania dawnej substancji materialnej nowo projektowanych terenów jest podyktowana potrzebą uzyskania ciągłości kulturowej miejsca nawet wtedy, gdy substancja ta nie stanowi wysokiej klasy zabytku. Przykładem

takiego podejścia jest park de Bercy w Paryżu (Bieske-Matejak, 2003), gdzie z wielkim pietyzmem zachowano ślady dawnej działalności gospodarczej. Doświadczenia lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy pochopnie zniszczono wiele cennych obiektów stawiając na nowe inwestycje i rujnując ciągłość kulturową miejsca (przykładem są hale paryskie z ich unikalną tradycją i architekturą) skłoniły projektantów do zmiany stanowiska wobec przestrzeni poprzemysłowych.

Instalacja przestrzenna – pomiędzy sztuką, architekturą i krajobrazem

To najbardziej oddalony od pojęcia klasycznie rozumianej architektury rodzaj dominanty architektonicznej występujący w terenach otwartych. Instalacja przestrzenna budząca skojarzenia z obiektem artystycznym w istocie swej jest nowym, trudnym do sklasyfikowania zjawiskiem rozpiętym pomiędzy sztuką architekturą i architekturą krajobrazu. Można by ją nazwać krótko „sztuką krajobrazu”. Ponieważ nosi ona cechy silnej dominanty przestrzennej i jest zwykle związana z jakąś określoną danym założeniem koncepcyjnym konstrukcją architektoniczną, zaliczyłam ją do architektury parkowej. Rodowód tego zjawiska jest stosunkowo nowy, choć łatwo udowodnić jego powinowactwa z historią. Liczne takie instalacje możemy podziwiać na terenie galerii-ogrodu rzeźb w dzielnicy Defence w Paryżu. Czasem szczególnym budulcem tej architektury jest zieleń czy woda jak to ma miejsce w przypadku centralnie położonej fontanny w Ogrodzie Atlantyckim na dachu dworca Montparnasse w Paryżu. Przykłady można by mnożyć.

Na il. 7 przedstawione zostało dzieło Makoto Sei Watanabe w K-Muzeum / Fiber Wave w Tokio z 1995

roku (Amidon J., 2005). Architekt pracował nad tą koncepcją długo tworząc wiele form i projektów. Kompozycja składa się z 150 prętów wykonanych z włókna węglowego o wysokości 4,5 m, a każdy z nich ma zainstalowaną baterię słoneczną emitującą niebieskie światło. Światło i ruch uzyskany dzięki sile wiatru są tu głównymi aktorami spektaklu. Instalacja nazwana „Fiber Wave” angażuje energię wiatru, słońca, łowi z otaczającego świata niewidzialną dynamikę wprowadzając do krajobrazu nieznaną wcześniej w tej formie grację, lekkość i inteligencję.

Kulturotwórcza rola współczesnej architektury krajobrazu

Należy zaznaczyć, że jest to autorska próba klasyfikacji typów architektury występujących współcześnie w parkach i ogrodach. Być może nie wyczerpuje ona całej tematyki związanej z tym zjawiskiem, a inni autorzy mogą mieć odmienne spojrzenie na nie. Wydaje się, że architektura parkowa pełni szczególną rolę w budowaniu specyficznej tożsamości miasta i rozwinęła się równie dynamicznie jak cała architektura krajobrazu w ostatnich dekadach, a zwłaszcza na przełomie XX i XXI wieku. Tereny otwarte w tym parki, ogrody i wszelkiego rodzaju tereny zielone są swoistymi salonami ogrodowymi współczesnych miast, dającymi możliwość innej jakości spędzania w nich czasu. Dlatego nie do przecenienia jest ich rola w tworzeniu kultury miasta. W poszukiwaniu tej nowej jakości wpisuje się zjawisko nowej architektury parkowej w jej różnorodnych formach. Odnajdujemy tu próby określenia roli publicznych przestrzeni w mieście dzisiaj, poszukiwanie nowego sacrum, nowej symboliki, oswojania języka technologii i cywilizacji, tworzenie nowego kodu przestrzennego.

BIBLIOGRAFIA

- J. Amidon, *Radical Landscape – Reinventing Outdoor space*, Thames & Hudson, London 2005.
- N. Baumeister, *New Landscape Architecture*, Verlagshaus 2006.
- A. Bieske-Matejak, *Forma współczesnych parków Paryża w kontekście tradycji sztuki ogrodowej we Francji*, Z badań Katedry Historii Architektury, Zeszyt 4, Wydział Architektury Politechniki Białostockiej, Białystok 2003.
- A. Bieske-Matejak, *Współczesne tendencje w projektowaniu parków miejskich*, Z badań Katedry Historii Architektury, Zeszyt 5, Wydział Architektury Politechniki Białostockiej, Białystok 2005.
- I. Cortesi, *Parcs publics – paysages 1985–2000*, Actes Sud I Motta, Arles 2000.
- T. Schroeder, *Event Landscape – Contemporary German Landscape Architecture*, praca zbiorowa dla BDLA, Birkhauser 2003.

ŹRÓDŁA ILUSTRACJI

1. Thiel Schroeder, praca zbiorowa dla BDLA, *Event Landscape – Contemporary German Landscape Architecture*, Birkhauser 2003, s. 107.
2. Thiel Schroeder, praca zbiorowa dla BDLA, *Event Landscape – Contemporary German Landscape Architecture*, Birkhauser 2003, s. 55.
3. Amidon J., *Radical Landscape – Reinventing Outdoor space*, Thames & Hudson, London 2005, s. 143.
4. Baumeister N., *New Landscape Architecture*, Verlagshaus 2006, s. 252.
- 5., 6., Cortesi I., *Parcs publics – paysages 1985–2000*, Actes Sud I Motta, Arles 2000, s. 238
7. Amidon J., *Radical Landscape – Reinventing Outdoor space*, Thames & Hudson, London 2005, s. 104.